

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

126:4. 2006

Okänd bonde

Den mångskiftande bondebilden från senmedeltid till modern tid

Av Kimmo Katajala

Vad är en bonde? I dag verkar frågan irrelevant. Bonde är naturligtvis den som bor på landet och idkar jordbruk eller har boskapsskötsel som sin huvudnäring. Så var det i regel också förr i tiden. Men om man undersöker frågan närmare, ter den sig inte alls lika enkel. Vi kan naturligtvis helt enkelt bestämma, att då vi talar om *bönder* menar vi hela den jordbrukande befolkningen som levde på landsbygden. Men detta skulle snart leda oss vilse. På landsbygden levde en socialt och ekonomiskt heterogen befolkning som bara delvis kan räknas till bondekategorin. Vi måste därför fördjupa problemet ytterligare: På vilket sätt har man definierat *bonden* och kategoriserat landsbygdens befolkning i olika tider? Vi måste också fundera över vad olika tiders uppfattningar om vad en bonde är har för betydelse för historieforskningens sätt att kategorisera sociala grupper i det förflutna. Inte minst måste vi också fundera över hur bondebilden i olika tider förändrats och hur och varför det skett.

Vad var en bonde?

Först och främst har begreppet bonde i Norden hela tiden avsett ett eller annat slags jordbrukare. Han kunde vara jordägande skattebonde, kronans arrendebonde (kronobonde), eller en under adeln lydande landbo (frälsebonde). Men torparna eller backstugusittarna, som även de idkade jordbruk, räknades aldrig in under bondebegreppet. Ej heller pigor och drängar fastän de jobbade på böndernas gårdar. Bondens mest betecknande egenskap synes ha varit att han, under bättre eller sämre villkor, idkade sin jordbruksnäring i en självständig jordbruksenhet eller bondgård. Torparna och backstugu-

Fil dr Kimmo Katajala, f 1958, är professor i historia vid Joensuu universitet. Av hans senaste publikationer kan nämnas *Northern revolts. Medieval and early modern peasant unrest in the Nordic countries* (redaktör) och *Suurvallon rajalla. Ihmisiä Ruotsin ajan Karjalassa* (On the great power's borderland. Karelian people during the Swedish era). Katajala studerar för närvarande Viborgs läns historia under 1500- och 1600-talen.

Adress: Historiska institutionen, Joensuu universitet, PB 111, 80101 Joensuu, Finland
E-post: kimmo.katajala@joensuu.fi

sittarna brukade inte en helgård – det vill säga en brukningsenhet med full skattekraft – utan ett mindre jordstycke som låg under bondens (eller prästens eller adelsmannens) gård. Sådan var bondebilden i det tidigmoderna Sverige (inklusive Finland) och den var i stort sett giltig också i Norge. Går vi till Danmark och Otto Kalkars ordbok över det gamla danska språket anges ”bonde” beteckna helgårdens ägare eller brukare.¹ Även det gamla danska bondebegreppet tycks alltså i grunden ha varit detsamma som det svenska och norska. Jaha, det var inte alls svårt att definiera bonden: allt beror på den helgård som han brukat och bebott.

Det brukar sägas att bonden är ståndsamhällets skapelse. Detta är sant på flera sätt. I det tidigmoderna Sverige utgjorde bönder ett av de fyra politiska riksdagsstånden. Riksdagens arbete reglerades från början av 1600-talet genom konungaförsäkringen (1611), riksdagsordning (1617) och regeringsform (1634). Regeringsformen 1634 definierade vem som tilläts delta i riksdagens arbete. Om bondeståndet nämns endast att ”en bonde af hvarie härad i Sverige och Finland” skall delta vid riksdagarna.² I praktiken kom enbart skatte- och kronobönder att tillhöra detta politiska bondestånd. Frälsebönderna var uteslutna eftersom de förklarades vara representerade genom sina adliga husbönder. I den politiska kategorin definierades bönder alltså inte utifrån brukandet av en helgård utan genom ägande- och nyttjanderättigheter till samma gård.

Ståndsamhället definierade det politiska bondeståndet också på annat sätt: bondeståndet var det som saknade egna privilegier. Adeln, prästerna och borgarna hade separata privilegier som definierade deras politiska och ekonomiska ställning i samhället. Bönderna saknade sådan särslagstiftning. Skattebönderna hade urgamla rättigheter till sin jord – åtminstone ansåg de själva att de hade sådana. Dessa rättigheter var inte nedtecknade i några lagar eller regelverk, men de hade blivit allmänt accepterade i samhället ”genom lang tids bruk”, som Magne Njåstad skriver då han analyserar böndernas resurser i det tidigmoderna samhället. Exempelvis Gustav II Adolf var tvungen att ta hänsyn till denna urgamla uppfattning om skatteböndernas äganderätt till jorden då han svarade på bondeståndets generalbesvär vid

1. Otto Kalkar, *Ordbog til det ældre danske sprog (1300–1700)*, 1, Köpenhamn 1881, s 246, uppslagsord *Bonde*: ”ejer el. bruger af en (hel) gård”. Ordboken finns även i digital form på adressen <http://www.hist.uib.no/kalkar/>.

2. Regeringsform 1634, § 45, cit efter Emil Hildebrand (utg), *Sveriges regeringsformer 1634–1809 samt konungaförsäkringar 1611–1800*, Stockholm 1891, s 32.

riksdagen 1627. Bönderna klagade att frälseägarna försökte tränga bönder förordnande under frälset ifrån deras skatterätt med osedvanliga pålagor. Kungen svarade bönderna att sådant var emot all lag och rätt och förbjöd frälseägarna att tvinga någon "jordägande" från dess lagliga rättigheter.³

Bönderna hade alltså sina urgamla rättigheter som de försökte hävda, men som privilegier benämndes de aldrig. Senare under 1600-talet, då teorin om den delade äganderätten⁴ utvecklades, förklarades dessa rättigheter vara mycket mer begränsade än vad bönderna traditionellt hävdade. Under frihetstidens sista riksdag 1772 reste de tre ofrälse stånden krav på gemensamma privilegier för de så kallade odalstånden – präste-, borgar- och bondeståndet. Dessa privilegier avsåg också att definiera böndernas rättigheter till sina gårdar tillsammans med krono- och frälseböndernas besittningsrätt. Riksdagsstriderna om denna fråga avbröts tvärt av Gustav III:s statskupp.⁵ På sätt och vis kom storskiftet och förenings- och säkerhetsakten 1789 att tillgodose skatteböndernas krav om säkrare äganderätt till sina gårdar. Dessa bestämmelser har ju också någon gång kallats för "bondeprivilegier".

På frågan "Vad var en bonde?" kan svaret i Sverige alltså dels formuleras utifrån hans relation till jordägande och brukningsrätt, dels också via rätten till representation genom bondeståndet på riksdagen. I Danmark saknade bönderna parlamentarisk representation – bönderna var inte ett politiskt stånd i samma mening som i det svenska riket. Från Danmark lämnas i stället drastiska exempel på hur ståndssamhället definierade – eller snarare utdefinierade – bönderna på en social och kulturell nivå, såsom Peter Henningsen visar i sin artikel i detta temanummer.

Henningsen framhåller att det fanns flera människor på landsbygden som idkade jordbruk på helgårdar utan att därför vara bönder, och under loppet av 1700-talet kom deras antal att öka. När det i Danmark stipulerades att soldatrekrytering enbart berörde bönder blev det viktigt att kunna definiera vem som inte hörde till denna kategori. Intressant nog hade de kännetecknade ko-

3. Kungl. Maj:ts resolution vid riksdagen 24/11 1627, i Anders Anton von Stiernman (utg), *Alla riksdagars och mötens beslut, samt arfföreningar, regements-former, försäkringar och bewillningar*, 1, Stockholm 1728, s 803. I kungens svar används verkligen begreppet "jordägande" avseende skattebönder.

4. Enligt teorin om den delade äganderätten hade, kort sagt, kungen/kronan den egentliga äganderätten (*dominium directum*) till all jord i riket. Kronan kunde därför endast ge bonden nyttjanderätt till jorden (*dominium utile*) under olika villkor. I Finland är Eino Jutikkala och Päivi Paasto de som mest ingående behandlat teorin om den delade äganderätten.

5. För diskussionen om odalståndens privilegier, se Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, Eslöv 2000, s 394–408.

derna för bondestatus inget att göra med gårdsinnehav eller jordbruk och heller inte med representationsfrågan. Kriterierna var helt och hållet kulturella: språk, klädsel och beteende. Bonde var den som bodde på landet, idkade jordbruk och framför allt talade, klädde och betedde sig som en bonde. Eller än hellre: som *inte* talade, klädde och betedde sig som en ståndsperson.

De exempel Henningsen ger visar klart hur bondebegreppet var grundat i ståndssamhällets ideologiska rangsystem. I den danska kulturella hierarkin var bonden först och främst adelns underlydande fästebonde. Enligt Henningsen benämndes självägande bönder inte som bönder utan som lantmän. Viktiga särdrag för bönderna var bondsk härkomst och näring men särskilt karakteriserande var den underordnade ställningen. Uppfattningarna om bondens egenskaper speglade drastiskt ståndssamhällets hierarkier: bonden var blott förmögen att tänka på sömn, mat och dryck men inte på det allmänna bästa, han var suput och saknade hederskänsla, han reagerade med instinkt och inte med förnuft.

Ståndssamhällets bild av bonden var skapad av de högre samhällsständerna, särskilt adeln, och den slöt sig klart till uppfattningar om *den Andra*. Bilden av den Andra är ofta byggd som motbild till det ideala *vi*. Bonden fick därför äran att servera motbilder till adliga egenskaper och dygder: hederskänsla, förnuft, offervilja och plikt-känsla gentemot kung, krona och det allmänna bästa. Den danska bondebilden kan i stort sett överföras till det tidigmoderna svenska riket. Såsom Peter Englund visat i sin avhandling var den negativa bondebilden mycket stark inom stormaktstidens svenska adel. Englund menar dock att adelns bondebild var bipolar: i den ena änden fanns den enkla men välvilliga bonden, i den andra änden den motvilliga, stridiga och opålitliga bonden. På toppen av opålitligheten fanns "den gemena hopen".⁶ Denna adelns bondebild ändrades knappast särskilt mycket under 1700-talet.

Den heterogena bondekategorin

Även om bondebegreppet formades av en ekonomisk, politisk och ideologisk hierarki som skapats av ståndssamhället fanns det även hierarkier inom bondekategorin. Som Göran Samuelsson påpekar innebar det att vara skatte-, krono- eller frälsebonde inte bara varierande politiska rättigheter och ekonomiska villkor i gårdsbruket. Det fanns också en differentiering mellan dessa grupper rörande arbetsprestationer (dagsverksskyldighet) och inte minst so-

6. Se Peter Englund, *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*, Stockholm 1989, s 90–102, 194–204.

cial ställning. Skattebönderna hade den högsta rangen, medan frälselandsborna var de lägsta inom böndernas interna hierarki. Man bör dock samtidigt ha i minnet att hög social rang inom bondekategorin inte automatiskt parades med ekonomisk välfärd. Många frälsbönder kunde händelsevis vara mer förmögna än skattebönder. När man söker efter sociala kategorier i det förflutna måste man komma ihåg att nutidens tänkesätt inte bär särskilt långt. Bland vanligt folk fanns det olika formella och informella hierarkier som inte nödvändigt följde samma ekonomiska logik som i nutiden, vilket Annika Sandén påminner om i sin artikel om kvinnors hierarkier i kyrkan och på kyrkbacken.

Peter Lindström försöker i sin artikel identifiera grunderna på vilka bönderna valde de sändebud som skulle framföra deras klagomål till överheten. Han försöker först finna en ekonomisk rationalitet, återskapad genom prästvalsängder och jordeböcker. De ekonomiska kategorierna – små, mellanstora och stora brukare – visar sig emellertid oanvändbara för att förklara valet av supplikanter. Däremot korrelerade olika lokala ämbetsinnehav – nämndeman, sockenskrivare, kyrkvärd, länsman – starkt med förtroendet att sändas till kungs.

I min avhandling om bondeupproret i Karelen 1696–1697 undersökte jag själv liknande fenomen. Under åren 1683–1696 sände de Karelska bönderna tiotals supplikanter till kungen. De flesta hörde till ett slags böndernas medelklass, men dessförutan fanns det enligt taxeringen i skattelängderna även välstående bönder bland supplikanterna och också sådana som betecknades som utfattiga. Mina resultat visar, liksom Lindströms, att förmögenhet i sig inte kan förklara urvalet. Många av böndernas representanter var eller hade varit kyrkovärdar eller innehaft andra förtroendeposter i socknarna. Det mest karaktäristiska särdraget bland de karelska supplikanterna var att många av dem hade idkat landsköp (som genom undantagsbestämmelser tilläts i Kexhom från och med 1684) eller hade varit borgare i den lilla staden Brahea som förintades i början av 1680-talet. De som hade erfarenhet av att utträta ärenden med överheten, de som var skrivkunniga och de som var vana vid att resa omkring landet valdes till supplikanter. Personens kvalifikationer var alltså viktiga, men inte hans ekonomiska ställning.⁷

7. Se Kimmo Katajala, *Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697*, Helsingfors 1994. Avhandlingen har summary på engelska: "Foodriot in Karelia. Leaseholders and peasant resistance 1683–1697". På engelska kort om supplikanter, se s 444. Om det karelska tumultet, se också Kimmo Katajala (red), *Northern revolts. Medieval and early modern peasant unrest in the Nordic countries*, Helsingfors 2004, s 180f.

Bondekategorins avgränsning uppåt kunde också vara diffus. Det var inte lätt att alla gånger dra en skarp gräns mellan jordägande bönder och herrskapsfolk. Såsom Peter Henningsen visar blev det i Danmark allt vanligare under 1700-talet att borgare och ståndspersoner köpte storgårdar på landsbygden och började idka jordbruk och leva rangenligt på sina herrgårdar. Fastän deras äganderätt till jorden inte skilde sig från de självägande böndernas (eller lantbrukarnas) så var de ingalunda några bönder utan räknades till herrskapet. I Sverige, påpekar Jan Christensen i sin artikel, blev den ypperliga frälsejorden år 1809 fri att köpa för alla som hade råd och det bildades snabbt en grupp av förmögna bönder som hade köpt frälsegårdar. Deras intressen i jordskattefrågor sammanföll med adelns och dessa herrebönder kom därför inte att accepteras som bonderepresentanter på riksdagen förrän 1840.

Bonden som politiker

Jan Christensen ser en stor ändring i bondeståndets agerande på riksdagarna under den första halvan av 1800-talet. Enligt honom förvandlades bondeståndet då från att huvudsakligen ha drivit ett fåtal näringspolitiska frågor till att bli en liberal reformrörelse. Denna uppfattning grundar sig på en traditionell bild av bonden som passiv och kortsiktig lokalpolitiker före det nationella uppvaknandets tid. Såsom Kalle Bäck och Peter Aronsson visat i sina avhandlingar redan på 1980- och 1990-talet, formulerade bönder emellertid långsiktiga strategier såväl på lokalt plan som på riksdagsnivå långt före 1800-talet.⁸ Tillsammans med prästeståndet kämpade bönderna om makt och ökat samhälleligt inflytande redan under de så kallade ståndstriderna på 1630- och 1640-talets riksdagar.⁹

"How much say did people have?" formulerade Harald Gustafsson spörsmålet i sin bok om centralmaktens och lokalsamhällets relationer i de nordiska länderna under 1700-talet.¹⁰ Enligt min uppfattning är detta den kärnfråga som måste besvaras innan man försöker analysera någon särskild samhällsgrupps politiska handlande. Och därför måste böndernas politiska age-

8. Kalle Bäck, *Bondeopposition och bondeinflytande under frihetstiden. Centralmakten och östgötaböndernas reaktioner i näringspolitiska frågor*, Stockholm 1984; Peter Aronsson, *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre smålandsocknar 1680–1850*, Lund 1992.

9. Se särskilt Georg Wittrock, *Regering och allmoge under Kristinas förmyndare. Studier rörande allmogens besvär*, Uppsala 1948. Kort om böndernas agerande vid riksdagarna under ståndstriderna, se Katajala 2004, s 162–165.

10. Harald Gustafsson, *Political interaction in the old regime. Central power and local society in the eighteenth-century Nordic states*, Lund 1994.

rande alltid bedömas mot dåtidens politiska kultur, om jag må använda detta mångtydiga modebegrepp. Tidens politiska organisationer och uppfattningar om samhället med mera satte gränser för böndernas möjliga politiska föremål, strategier och aktioner. Genom århundradena har dessa politiska möjligheter – den politiska kulturen – förändrats långsamt men drastiskt. Sålunda var de böndernas politiska aktiviteter och maktresurser, som Magne Njåstad beskriver i Norge från senmedeltid till och med 1600-talet, dramatiskt olika dem som Christensen beskriver från början av den moderna tiden. Sådana ändringar bör inte alltid tolkas som en utveckling från något outvecklat till en högre nivå.

Det är en lång väg från Njåstads tidigmoderna norska bönder med deras lagliga och olagliga aktioner i interaktion med överheten, till Fredrik Erikssons bönder med deras politiska partier i maktställning i 1900-talets Sverige. Gemensamt särdrag för alla tiders bondebilder är dock traditionalismen. Denna böndernas traditionalism har ofta tolkats som principiell konservatism. Men, som Jan Christensen påvisar, då det blev nödvändigt och möjligt var bönderna och bondeståndet parata till radikala samhällliga krav. Så borde den tidigmoderna bondekonservatismen också tolkas. Bönderna reagerade mot de flesta samhällliga förändringar, för vanligen innebar de att nya skatter eller någon annan tunga pålades dem. Då någon reform – exempelvis reduktionen – händelsevis förbättrade böndernas ekonomiska eller samhällliga ställning var de däremot ivriga reformförespråkare, också på riksdagarna. Bondekonservatismen var alltså i stort sett ändamålsenlig och kunde snabbt omvandlas till samhälllig radikalism.

Ur denna synvinkel kan också den moderna tidens bonderörelser betraktas. Även de har ofta tolkats som traditionalistiska och konservativa. Konservativa bondebilder har använts som byggstenar, exempelvis i den statsbildningsprocess som ägde rum i Finland, först genom fennomanin under autonomins sista decennier i slutet av 1800-talet och senare i den unga självständiga republiken Finland på 1920- och 1930-talet. Det är intressant att se, att Fredrik Erikssons periodisering av jordbrukarnas nästan oomstridda politiska maktställning i Sverige från 1930-talet till 1960-talet i stort sett överensstämmer med de politiska trendernas utveckling också i Finland, fastän ländernas politiska utveckling i övrigt uppvisade stora skillnader. Kanske är det alltså så, att orsakerna till bondeflyttandets växande politiska roll från 1900-talets början till 1970-talet inte borde sökas på en nationell nivå. Kanske var det fråga om generella och övernationella utvecklingstrender?

Den finska allmogens rehabilitering

Men hur kommer det sig att den enkla, oförståndiga, opålitliga, ociviliserade och trångsynta bonden, denna skrovliga varelse, så snabbt blev den viktigaste stöttepelaren i de nordiska samhällena? Eller som Ann-Catrin Östman formulerar frågan: Hur kunde den eländiga bonden förvandlas till en manlig medborgare? Vi kan naturligtvis säga, att som producenten av näringsmedlen har bonden alltid varit grundstenen i de nordiska samhällena. Men i politiken och i den samhällseliga och sociala rangordningen har man likväl inte uppskattat honom som sådan före slutet av 1800-talet. Också i denna fråga har den ändrade synen oftast givits förklaringar på en nationell nivå. Kanske kunde en bredare komparativ och internordisk synvinkel dra fram nya resultat om bondebildens förändringar i ljuset.

Ann-Catrin Östman undersöker bondebildens förändring i finsk historieskrivning vid 1900-talets början. Historieforskningens bondebild sammanhänger dock med allmänna uppfattningar om bönder i samhället. Bondebildens förändring kan speglas också genom skönlitteraturen. Den bondebild som länge var förhärskande och som präglade människornas uppfattningar i Finland hade skapats av diktaren Johan Ludvig Runeberg. Speciellt viktiga var de båda dikterna "Bonden Paavo" (1830) och "Elgskyttarne" (1832). Ännu för Runeberg var bonden en enkel liten varelse som arbetade och knogade på sina åkrar men var nöjd med sin lott i samhället. Hans liv bestod av små glädjeämnen och stora sorger, men framför allt var han pålitlig. Kort sagt: bonden ruckade inte samhällets grundvalar utan formade tvärtom dess bas. Den runebergska bondebilden utnyttjades länge ideologiskt i den finska statsbildningsprocessen. Aleksis Kivi (Stenvall) skapade en något grövre bondebild i *Sju bröder* (1870), en av de första romanerna på finska språket. Boken är en berättelse om hur sju ociviliserade bröder genom svårigheter och umbäranden utvecklades till samhällsdugliga medborgare. Detta lyckades till sist, efter många äventyr och konfrontationer med överheten.

Intressant är att nästan samtidigt som den finska bondens civiliseringsprocess fullbordades genom skönlitteraturens sju bröder kom bonden också till i den finska historieskrivningen. Ann-Catrin Östman framhåller att den fenomanske politikern och historikern Yrjö Koskinen (Georg Forsman) presenterade de finska bönderna som framtidens ledande grupp. I Koskinens bok om klubbekriget (första upplagan 1857–1859, andra utökade upplagan 1877) presenterade han revolterande bönder som politiska subjekt som kunde omfatta "stora tankar". Koskinens idé om bonden som aktiv deltagare i samhälls-

livet var inte bara en politisk nödvändighet ur en samtida fennomansk synvinkel utan den baserades på hans analys om böndernas aktioner i det sena 1500-talets klubbekrig. Väinö Voionmaa (Wallin), som Östman ägnar särskild analys, var inspirerad av den tyska kulturhistorien men också av arbetarrörelsens ideologiska strömningar. För honom var den politiskt kapabla allmogen från det förlutna ett slags motstycke till en politiskt aktiv och kapabel arbetarrörelse i hans egen samtid.

Det finska inbördeskriget 1918 ändrade mycket. De "pålitliga bönderna" i spetsen för de "vita" slog den "röda" animaliska mobb från de södra industristäderna som vägledes av ryska revolutionärer. Detta var den grova bild som segrarna efter kriget gav av händelserna. Att forskningen senare förändrade eller åtminstone komplicerade bilden påverkade inte nämnvärt uppfattningarna. Efter inbördeskriget kom allt att vila på den pålitliga bondens axlar – politiskt, moraliskt och ekonomiskt. En grundsten i dåtidens historieforskning är Eino Jutikkalas storverk *Bonden i Finland genom tiderna* (första upplagan 1942).

Några författare försökte varsamt måla flera färger till den härskande allmoge-bilden, men de blev ofta strängt bedömda av borgerliga kritiker. Samhället behöver sin Andra och på landsbygden var det inte längre bonden utan torpare och alla slags bakstugusittare och inhysesfolk. Egenskaper som ännu under 1700-talet dominerade bondebilden – enkelhet, opålitlighet och stridbarhet, smutsighet och slughet – kopplades nu till den stora del av landsbygdsbefolkningen som rangmässigt stod under bönderna. De mest berömda sådana figurer i finsk skönlitteratur är Joel Lehtonens bittra småtorpare Juutas Käkriäinen (*Putkinotko. Berättelsen om en lat spritlangare och en dum herreman*, första upplagan 1919–1920) och Ilmari Kiantos Jooseppi Kenkkunen (*Jooseppi från Ryysyranta*, första upplagan 1924). Karakteristiskt för bilden är att både Käkriäinen och Kenkkunen olagligen bränner brännvin – den opålitliga allmogen är alltså också småkriminell.

Hela den finska landsallmogen blev rehabiliterad efter andra världskriget. I vinterkriget reste sig nästan hela befolkningen mot den östra angriparen. Fackföreningsrörelsen erkändes som likvärdig part i de avtalsrörelser som förenade folket. Kriget 1941–1944 straffade finska folket hårt och hela befolkningen fick bära krigstungan. Krigets resultat och uppoffringar tvingade fram ett politiskt och moraliskt fullt människovärde till alla samhällskikt. Tydligast syns det i Väinö Linnas älskade romaner. En av de centrala figurerna i hans bok *Okänd soldat* (1954) är Antti Rokka, tapper men egensinnig

soldat, småbrukare från Karelska näset. Torparskikten, som delvis kämpat på den röda sidan i inbördeskriget, fick sin rehabilitering i Linnas trilogi *Högt bland Saarijärvis moar, Upp, trälar* och *Söner av ett folk* (1959, 1960 respektive 1962).

Artiklarna i detta temanummer har tydligt visat att ett komparativt grepp skulle vara fruktbart på flera fält inom forskningen om böndernas historia. Lokalt eller nationellt begränsade teman kan ge intressanta resultat i sig men förklaringarna går lätt vilse utan vidare övernationella utblickar. Samtidiga och samstämmiga utvecklingstrender från olika historiska sammanhang kan visa att förklaringar borde sökas på en mer generell nivå än som hittills gjorts. Ett sådant forskningstema kunde vara förändringen av böndernas samhällsliga ställning under 1800- och 1900-talet i de nordiska länderna. Mer samnordisk forskning har gjorts på de äldre tidsperioderna – speciellt rörande böndernas interaktion med överheten, om bondeoroligheter och om böndernas politisk agerande – men mycket återstår ännu att göra även där.

Summary: The unknown peasant. The manifold faces of the peasantry from the middle ages to modern times

In contrast to the Continental peasant, the Scandinavian peasant was typically a freeholder. Nowhere in Scandinavia did there exist anything resembling Continental serfdom. But there was nonetheless significant variations in the status of the peasant over time and between the Scandinavian realms.

In Sweden (including present-day Finland) the peasants formed one of the four estates and were represented at the Diet. However, it was a heterogeneous group. Only the freeholders and crown tenants had the right to appoint representatives to the Diet. Peasants who held their land under manorial estates were assumed to be represented by their landlords. Cottagers, farmhands and other people who earned their living in the countryside but did not own land, did not possess any political rights.

Outside the political sphere, other, often pejorative, definitions of the peasantry existed. This was true in the whole of Scandinavia, but was most pronounced in Danish literary sources. For the Danish eighteenth-century nobility and clergy, the peasant appeared lazy, drunk, unreliable, devoid of any sense of

honour and driven by instincts rather than sense. The peasant was unable to see beyond his basic needs and lacked any concept of the common good. He was given characteristics that were the complete opposite of the nobility's ideal virtues. The peasant was defined by his clothing, his speech and his manners. In every way he differed from the gentry.

The national movements of the nineteenth century changed the image of the peasant radically. He was now portrayed as the economic and ideological cornerstone of the Nordic national states. This change in attitude can be seen most clearly in Finland, the only Nordic country that gained its independence through a civil war. The nineteenth-century Finnish national movement was based on the support of the higher strata of the peasantry. In the Civil War of 1918, the nation was divided between patriotic Whites, consisting of the educated upper class and the better off peasantry, and the socialist Reds, supported by the workers and the cottagers.

The Reds lost the war and the White peasantry rose to the political and ideological leadership of the young republic in 1920's the and 1930's. From now on, the Other in the countryside was represented by the cottagers and the common folk. In the literature they were often presented as lazy, unreliable petty criminals: the very same epithets ascribed to the early modern peasantry. Only after the Second World War was the Finnish commonality rehabilitated. Only then was it possible to create such literary figures as the brave but stubborn soldier Antti Rokka, a cottager from Karelia and the hero of Väinö Linna's beloved novel *The unknown soldier* (1954).

Keywords: peasants, peasantry, social history, Denmark, Finland, Norway, Sweden, Finnish literature